

D. CUCHE, *Sosyal Bilimlerde Kültür Kavramı*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2013, 168 sayfa. Çev.: Turgut Arnas. ISBN: 9786055809669

Halil Mert ERDOĞAN*

Özellikle sosyal bilimlerdeki kavramsal yerinin önemi bakımından, üzerine düşünülmesi ve tartışılması gereken bir olgu olan kültürün, anlamsal farklılıklarının araştırılması Ortaçağ Dönemi'ne kadar inmektedir. Sosyal bilimler özelindeki kültür algısının araştırılması, kültür kavramının geniş yelpazeye sahip anlamsal değişkenliği ile farklı ülkelerin entelijansiyası tarafından bir anlam ve politik görüş savaşına dönmesinden çok sonralarına denk gelmektedir. Kimlik, işçi kültürü, etnosid, irkî yaklaşımlar bazında kültür ve daha çoğaltılabilecek birçok alt başlığı beraberinde getiren kültür kavramı konusunu, dilimize 2013 yılında kazandırılan -ve 2004 edisyonu olan-, *Sosyal Bilimlerde Kültür Kavramı* isimli eser, kronolojik bir dizgi halinde bizlere sunmaktadır. Sadece ülkemizdeki değil dünyadaki sosyal bilim sahasında bu kavramın oldukça sorunlu olduğunu, eserin 1996 yılında Fransa'da kaleme alındıktan sonra, 2010 yılına kadar beş baskı yapması ve sekiz farklı ülkede beş farklı dile çevrilmesiyle anlayabilmekteyiz.

Kitapta, *İçindekiler* (5-7), *Giriş* (9-13) ve *Kaynakça* (159-168) hariç yedi bölüm ile bir de *Sonuç Yazısı* (154-158) yer almaktadır.

Giriş (9-13) kısmında, kültür kavramının özellikle uluslararası farklılıkları ortaya koymak için ele alınması sürecinde, "ırksal" yaklaşımı geride bıraktığına vurgu yapılmaktadır. Kitabın işlenişi bakımından da genel anlamıyla "kültürlü" olmak veyahut kültür yapıtları ve kullanımlarıyla ilgili anlatımların bulunmayacağını hatta ve hatta bütün sosyal bilimleri de kapsayacak biçimde bir kültür kavramı araştırmasının yapılmayacağı söylenmektedir. Kitabın merkezî kültür kavramları, sosyal bilimler özelinde sosyoloji ve antropoloji olarak sınırlandırılmıştır.

Sözcüğün ve Kültür Fikrinin Sosyal Bağlamda Doğuşu (14-23) başlıklı ilk bölümde, *kültür* kelimesinin etimolojisi ve daha sonra Fransa ile Almanya arasındaki anlam değişkenliği anlatılmakta. 18. yüzyılda ortaya çıkan anlam karmaşasının iki unsuru "Kültür" ile "Uygarlık" kavramlarıdır. Minimal anlamda kültür kavramını bireysel, uygarlık anlamını toplumlara dağıtılabilmek mümkün olmakla beraber, birinci bölüm içindeki alt başlıklardan biri olan "Kültür Üzerine Fransız-Alman Tartışması, ya da Antitez Olarak Kültür-Uygarlık" XIX. yüzyıl-XX. yüzyıl başında genel bir tartışma konusu olarak *Uygarlık* ve *Kültür* kavramlarının politik alt metni anlatılmaya çalışılıyor. Cuche'nin, Elias'a atıfta bulunduğu bu bölümde, Alman entelijansiyasının, Fransız entelektüellerinden farklı olarak ele aldıkları kültür-uygar kavramlarını, saray soylularıyla ile kendileri arasındaki ayrımı ortaya koymak için kullandıklarını anlatılmakta. Bu durum ulusçuluk rekabetiyle iyice tırmanışa geçiyor: "(...) Sözcükler böylece silah niyetiyle kullanılan sloganlara dönüşüyor".

Kitabın ikinci bölümünü oluşturan "*Bilimsel Kültür Kavramının Bulunuşu*"nda ise (24-39) Edward Tylor ile başlayan kültür kavramının keşfi, ardından insan davranışları özelinde irkî

* M.A., Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Bölümü, Antalya, halil.mert.erdogan@gmail.com

yaklaşımları reddeden ve kültür farklılıklarının biyolojik bir temele sahip olmadığını iddia eden Franz Boas'ın tezi irdelenmektedir. Özellikle eserin bu bölümünde Fransa'daki bilimsel sahada kültür kavramının reddedilişi üzerinde çokça durulmuştur, öyle ki Fransız bilim adamlarının kültürü elitist dar anlamda bireyci kültürülüğün tanımını için kullanıldığı ve Griaule ile Leiris gibi Afrika uzmanı etnologlar gibi istisnaları saymazsak, bu tutumun 1960 sonlarına kadar süregeldiği belirtilmektedir. Bu eleştirel yaklaşımın ardından, özellikle Gordon Childe'in ortaya attığı sürekli gelişen kadim Orta Doğu uygarlıklarının bir süre sonra despotik yönetimler altında nasıl fosilleştiği görüşünü akla getiren, "(...) *Yarınki uygarlığın bugün en ileri olanlarının bir devamı olacağına kanıtı olamaz*" sözünün sahibi Durkheim ve kültürden ziyade "zihniyet" kavramını ortaya atan çizgisel gelişim karşıtı, etnik merkezci fikirleri yüzünden yaşadığı dönemde eleştirilen Lévy-Bhurl'un ana fikirlerine yer verilir. Kitabın bu bölümünde başlayan ve neredeyse diğer bütün bölümlerde de yer alan tek sayfalık terminolojik tanımlar, metnin bütünlüğünü bozmakla beraber, bazı noktaları derinlemesine irdeleme şansı da tanımaktadır.

Kültür Kavramının Yükselişi (42-69) başlıklı bölümde çeşitli ülkelerde ve özellikle Amerikan bilim dünyasında kültür kavramının kabulüne odaklanarak yeni oluşan "kültür-kişilik" okulları açıklanmaktadır. Başta antropolojide kültür kavramının kabulüyle sosyoloji ve psikoloji alanlarında da bu kavramı güçlendiren, bunun da temel nedenini olarak da bir göçmen ülkesi olan Amerika'nın yaptığı katkıyla yine bir göçmen ülke olup kültür kavramını 1960 sonlarına kadar reddeden Fransa'nın birikimleri mukayese edilir. Boas'ın öğretilerinden yola çıkılan kültürel tarih çalışmaları ve Malinowski'nin ortaya koyduğu insan-kültür birlikteliği ile incelemelerinde fenomenolojik yaklaşımı gündeme getirmesiyle beraber Amerikan antropolojisindeki "Kültür ve Kişilik" okulu ortaya çıkmıştır. Bu sayede kabul edilen kurumsal sistemlerden eğitimin önemi ile kültür kavramının birbirine bağımlı unsurların bir bütünü olduğu kanısı ortaya konabilmiştir. Kültür kavramının Amerika'daki bu yükselişine takiben Fransa'da Lévi-Strauss, Amerika'da "Kültür ve Kişilik" okulunun oluşturduğu birikimi, kültürün değişmezliği sorunu üzerine giderek bir basamak daha ilerletmiştir.

Kitabın dördüncü bölümü olan *Kültürlerarası İlişkileri İnceleme ve Kültür Kavramının Yenilenmesi* (70-93) başlığı altında, kültür-alma süreçleri üzerinde durulmuştur. 1936 yılında Birleşik Devletler Sosyal Bilim Araştırmaları Kurulu'nun yayınladığı Kültür-Alma İnceleme Bildirisi'ne odakla bu kuramın sınırları çizilmiştir: "*Kültür-alma farklı kültürlerden birey grupları arasında sürekli ve direkt temastan doğan ve bir ya da her iki grubun ilk kültür modellerinde (Patterns) değişime yol açan fenomenlerin bütünüdür*". Bildirinin önem noktalarına değinilen bu bölümde anlıyoruz ki kültür-alma kavramı, kültürel değişimden farklıdır; özümleme (assimilation) kültür-alma'nın son aşamasıdır ve yayılma (diffusion) ile karşılaştırılmaz, çünkü kültür-alma da yayılma hep vardır. Başlık bağlamında iki kavrama daha tek sayfalık açıklamalarıyla değinilmiştir. Bunlardan birisi en basit tanımıyla kültür-kıyımı olarak adlandırılacak Etnosid kavramı ve bireyin kendi içinde kapalı bölmeler oluşturabildiği -Örneğin Fransa'da bir Müslüman siyahinin domuz mezbahasında çalışması-, Kopma Prensibidir. Tüm bu aktarımlar neticesinde kültür kavramının, kültür-alma neticesinde 1970 sonrasında yeniden şekillendiğini söyleyebiliriz. Bu birikimler sayesinde Roger Bastide "*Kültürlerde yapı bozma kültürlerin buluşmasının bir ürünü olsa da öte yandan kültürde yeni yapılaşma için etken olabilir (...) Yüz yıllık kölelik rejimine (...) rağmen ve bu yüzden Amerikalı siyahla orijinal ve dinamik kültürler yarattılar*" sonucuna ulaşır.

Sosyal Hiyerarşiler, Kültürel Hiyerarşiler (94-113) başlığı altında sosyal baskı altındaki grupların kültürleri sırasıyla *Halk Kültürleri* (Popüler Kültür), *Kitle Kültürü*, *Sınıf Kültürleri* ve bu kültürlerin yaratılacağı alanın sürekliliğini/devinimini sağlayan *Habitus* kavramına değinilmiştir.

Halk kültürü, baskınlığa karşı “*var olma duruşları ve çabası*” içerisinde. Lakin halk kültürünün baskı karşısındaki duruşu çeşitli zıtlıklar doğurmuştur; çoğu bilim adamına göre ise var olma çabası reddedilmez fakat çatışma alanının haricinde kendine belli bir otonom aidiyet kurduğu söylenir. Hatta bu otonom davranış alanı onların, güçlü ve baskın olandan daha çok üretebilmesine olanak sağlandığı iddia edilir. Kitle kültüründe ise başlarda endüstriyel kitle üretim şemalarına bağımlı kültürün üretim tarzına odaklanıldığı, çok geçmeden de kitle iletişim araçlarının ürettiği kültür tüketimi konusuna eğildiği görülmektedir. Elbette bu süreçte kitlenin halkın bütününe mü yoksa halkın popüler bileşenlerini mi tanımladığı hatta kitleler için kültür mü kitle kültürü mü tartışmaları da gündeme gelmiştir. Üretilenin tüketimi ortak algı yaratmaz tezi, Warnier’in görüşüyle desteklenir: “*Kitle kültürü yeryüzü boyutunda yayım gösterse bile bir dünya kültürüyle son bulmaz (...) İnsan kesintisiz kültür ayrımı üretiyor*”. Sınıf kültürleri ise daha çok baskın kültür-halk kültürü kavramındaki kendine belli bir otonom sağlayan alt kültür (Sınıf Kültürü) kavramını derinlemesine incelemesidir. Bu alt başlık altında Webber’in kapitalist sınıfın doğuşuna dair görüşleri bağlamında, işçi kültürü ile burjuva kültürünün irdelendiği görülmektedir.

Kitabın altıncı bölümü olan *Kültür ve Kimlik*’te (114-132), yakın zamanda ortaya konan bir diğer terim olan “*kimlik*” ve buna bağlı kimlik farklılıklarının yarattığı sorunlar ve bu sorunsalın büyümesindeki ulus-devletlerin zayıflamasından kaynaklandığı olasılığı üzerinde duruluyor. Kimlik tartışmasında salt nesnelci ya da salt öznelci yaklaşımdan ziyade, kimliğin ilişkiler bağlamını ve kimliğin oluşturduğu konum anlayışını ele almak konuyu soyutlayarak düşünmemize yardımcı olacaktır. Kitabın bu bölümünde, kimliği ilişkiler bağlamında bir yapılanma olarak ele alan Fredrik Barth’a burada yer verilmiştir: “*(...) Kimlik, grupların aralarında alıp vermeyi düzenlemek için başvurdukları bir kategorilere ayırma modusudur*”. Kitapta yer alan tanıma göre kimlik, ilişki konumunda oluşan bir özdeşleşme ürünüdür. Kendimizi tanımladığımız öz-kimlik, başkalarının bizi tanımladığı dış-kimliklerimiz vardır ve dış kimlik çelişkili özdeşleşmelere yol açabilir. Yazar burada konunun daha iyi anlaşılması için Osmanlı İmparatorluğu’ndan Latin Amerika’ya kaçan Yakın Doğulular’ın ilk gelişlerinde “*Turcos*” olarak adlandırılması ama bunun onlar üzerinde bıraktığı rahatsızlık neticesinde ikinci kuşak göçmenlerin kimliklerini yeni göç ettikleri topraklar olarak belirlemesini anlatır. Buna rağmen ulus-devletlerin tek kimlik talepkârlığı reddedilemeyecek bir gerçekliktir. Bu durumun yarattığı bazı olumsuzluklar kadar kimlik talebinde bulunanların çok kimlikliliği de bireysel kimliğin zararına olacaktır savıyla bu bölüm sonlanır.

Kültür Kavramının Önem Noktaları ve Sosyal Kullanımları (133-153) bölümünde, kültür kavramının uzunca bir süre var olma ve kabul edilme macerasının son yıllarda başarıya ulaşmasıyla kullanımdaki artışın bir getirisi olarak keyfi ve antropolojik sınırlar dâhilinde tartışılabilen anlam çerçevesinden sıyrılıp negatif anlamda ve günlük kullanım rahatlığına ulaştığından bahsedilmektedir. Öyle ki bu yaklaşım kavramı belli bir anlam bulanıklığına sevk etmektedir. Bu sebeple söz konusu bölümde birkaç güncel kültür kavramı ele alınmıştır. Bunlar, “*ideoloji*” sözcüğünün gözden düşmesiyle kültür kavramını oldukça sık kullanılmaya başlanan siyasal alan (Siyasal Kültür Kavramı); Amerika’da yetmişli yıllarda beliren ve olasılıkla-Sosyal bilimlerden çıkmayan-, işsizlikle beraber endüstriyel yapılanmanın yarattığı kriz ortamında şirketlere getirilen eleştiriler karşısında bir yanıt manasında doğmuş olabilecek Şirket Kültürü Kavramı’dır. Bunlar haricinde alt başlık olarak daha geniş kapsamda incelenen ve iki ayrı terminolojik açıklamayı barındıran -ki bunlar: *Çokkültürlülük* ile *Diasporalar* ve *Diaspora Kültürleri*-, *Göçmen İşçi Kültürleri* ve *Köken Kültürleri* alt başlığı bağlamında, özellikle Fransa’nın, göç almasının bir sonucu olarak ulus-devlet pratikleri dâhilinde göçmen işçilerin ulusal kültüre entegrasyonu ve ortaya çıkan göçmen işçilerin köken kültürü problemleri üzerine odaklanılır.

Kitabın son bölümünü oluşturan ve bir sonuç yazısı olan *Paradoksal Görünümlü Bir Sonuç Yazısı: Kültürel Göreceliğin ve Etnik Merkeziliğin Doğru Kullanımı*'nda ise (154-158), kültür kavramının yayılmacılığından odakla birçok araştırmacı tarafından araştırmaların cevaptan çok sorun yarattığı görüşüne yer verildikten sonra, kültürel göreceliğin tasarım sınırları belli edilip, kültürel görecelik ile etnik merkeziliğin birbirini bütünülediği görüşü üzerinde durulmaktadır. Kitap *Kaynakça* (159-168) ile sonlanmaktadır.